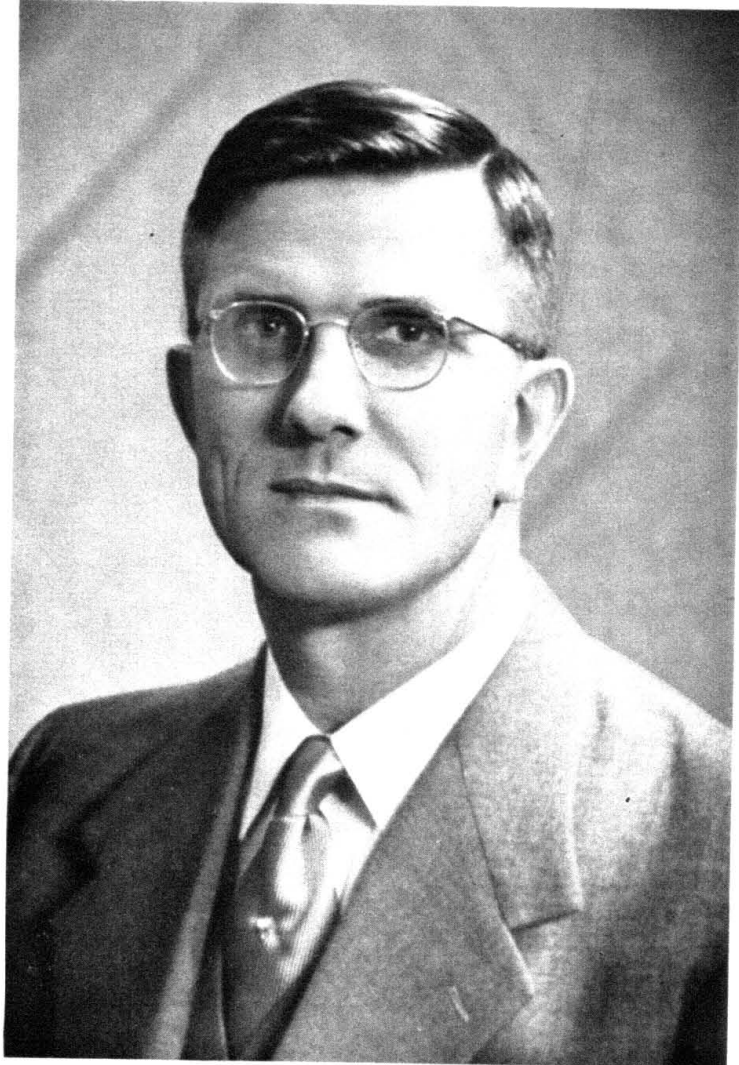

Citation:

J.P.B. de Josseling de Jong, Levensbericht G.J. Held, in:
Jaarboek, 1955-1956, Amsterdam, pp. 239-252

GERRIT JAN HELD
(1 juli 1906—28 september 1955)

HERDENKING
VAN
GERRIT JAN HELD
(1 juli 1906—28 september 1955)

Gerrit Jan Held werd geboren in 1906 te Kampen en verwierf daar het gymnasiale einddiploma in 1925. De universitaire studie te Leiden die daarop volgde was wel zeer ongewoon. Eerst studeerde hij, als candidaat-indisch ambtenaar, indologie; maar toen hij in 1931 het doctoraal examen had afgelegd, werd hem de gelegenheid geboden om zijn dienstverband met het Departement van Koloniën te verwisselen voor een verbintenis met het Nederlands Bijbelgenootschap dat een academisch opgeleide kracht zocht voor haar arbeidsveld in Nieuw-Guinea. Zo kwam Held tot de studie in de indonesische taal- en letterkunde, die hij, met de promotie erbij, in vier jaren volbracht. In 1932 trad hij in het huwelijk met *Bouwina H. G. Haan*. De dissertatie waarop hij in 1935 met lof de doctorsgraad verwierf was getiteld „The Mahābhārata. An ethnological study.” Ik geloof niet dat iemand dit boek kan lezen of herlezen zonder ook nu, 21 jaar later, onder de indruk te komen van de scherpzinnigheid, de frisheid en oorspronkelijkheid van aanpak, maar ook van de onversaagdheid waarmee de pas afgestudeerde auteur zijn formidabel onderwerp te lijf ging. Weliswaar kon hij enig zelfvertrouwen putten uit de omstandigheid, dat philologische benaderingspogingen nog geen aanvaardbaar resultaat hadden opgeleverd en het wel duidelijk was, dat men zonder anthropologische hulp moeilijk verder zou kunnen komen. Maar het moeizaam bijeenzoeken en tot een synthese verwerken van ge-

gevens op de gebieden van mythe, ritus en sociale structuur, dat een hernieuwd onderzoek vereiste, zou menig ouder en meer ervaren anthropoloog hebben afgeschrikt. Held heeft zich toen, zo min als ooit bij andere gelegenheden, door de zwaarte van zijn taak laten afschrikken; gelukkig, want welke tekortkomingen zijn boek ook moge vertonen en hoe vatbaar voor bestrijding ten aanzien van details het moge zijn —, dat zijn theorie wat de hoofdgedachte betreft juist is, is nauwelijks voor bestrijding vatbaar. Met voldoening kon hij aan het slot van zijn werk constateren, dat Mauss' terloops geuit vermoeden dat wij in het Mahābhārata in wezen de beschrijving van een „potlatch”-ritueel hebben te zien, juist is gebleken. Totnogtoe is deze conclusie voorzover ik weet door niemand bestreden.

Na een bezoek van enkele maanden aan de London School of Oriental and African Studies vertrok Held nog in hetzelfde jaar naar Nieuw-Guinea als afgevaardigde van het Nederlands Bijbelgenootschap met een drieledige opdracht. In de eerste plaats moest hij het bijbelgenootschap en de plaatselijke zending van advies dienen inzake de inheemse cultuur met het oog op bijbelvertaling en zendingsbeleid. In de tweede plaats moest hij taal- en volkenkundig onderzoek verrichten. En in de derde plaats moest hij zich ook op de hoogte stellen van de situatie op de zendingsterreinen van Bali, Celebes en Java. Het bestuur van het bijbelgenootschap zag zeer goed in, dat hun afgevaardigde vooral als adviseur van de zending voor grote moeilijkheden zou komen te staan. Hij kreeg dan ook de raad mee, conflicten met de zending te vermijden. Had men precies geweten, hoe het toen met de zending in Nieuw-Guinea gesteld was, dan zou men begrepen hebben, dat van een doeltreffende samenwerking geen sprake kon zijn. Reeds een half jaar na zijn aankomst in Manokwari kwam Held voor de beslissing te staan of hij een openlijk conflict met de zending al dan niet diende te vermijden. Voorlopig besloot hij tot het eerste omdat men, zoals hij het uitdrukte, toch niet met iedereen kon vechten. Maar daarmee was wat voor Held een drukkende gewetensvraag was, niet opgelost. De verleiding om zich geheel

op het wetenschappelijke onderzoek te concentreren en zich verder niet met de zending te bemoeien, was groot. Dat het bijbelgenootschap zich hierbij neer zou leggen, leek niet onwaarschijnlijk. Maar zich te onttrekken aan wat hij als het belangrijkste deel van zijn taak beschouwde, daartegen kwam zijn geweten in opstand. Hij is dan ook gedurende de vijf jaar van zijn verblijf in Nieuw-Guinea blijven pogen, een of andere vorm van loyale samenwerking tussen de zending en hemzelf tot stand te brengen, blijven pogen ook om de zending enig inzicht in en belangstelling voor het inheemse gemeenschapsleven bij te brengen en haar tot matiging van haar bedilzucht te bewegen. Het heeft niets geholpen. De verhouding werd er op den duur eer slechter dan beter op. Zelfs tot een openhartige gedachtenwisseling is het nooit gekomen. Held heeft zelf zijn bemoeienis met de zending als een grote mislukking gequalificeerd. Hij was dan ook dankbaar en verheugd toen hij na enige jaren de gelegenheid kreeg, als taalambtenaar in gouvernementsdienst over te gaan.

Men is geneigd zich af te vragen, hoe het te verklaren is, dat iemand die zelf het zendingswerk met hart en ziel was toegegaan, nooit door de zending als een wegens speciale kennis waardevol medewerker is aanvaard. Sommigen hebben het toegeschreven aan Held's wijze van optreden, dat inderdaad wel eens wat brusque of stekelig kon zijn. En het ligt natuurlijk ook voor de hand, er op te wijzen, dat het de in de dienst vergrijsde en in zeker opzicht gebrekkig opgeleide zendelingen zwaar moet zijn gevallen, kritiek en adviezen te aanvaarden van een pas afgestudeerde jonge man, die, naar hun opvatting, noch van de Papoea, noch van de zendingspraktijk enig begrip kon hebben. Ook vormde de chronisch-onvriendschappelijke verhouding tussen bestuur en zending voor Held een voortdurende bedreiging van zijn relaties met beide. Maar ook als men ten volle rekening houdt met deze factoren als mogelijke oorzaken van misverstand en incidentele wrijving, zal men moeten erkennen dat zij geen verklaring geven van de volstrekt afwijzende houding van de zendingsleiding waarop alle pogingen tot toenadering bleven afstuiten. De oorzaak hiervan ligt

dieper, namelijk in een essentieel verschil van geesteshouding ten opzichte van de inheemse cultuur en, in direct verband hiermee, een niet minder diepgaand meningsverschil over het zendingsbeleid. De zending meende alles wat-onwesters was in de inheemse cultuur (dus ongeveer alles) als onchristelijk of zelfs antichristelijk te moeten bestrijden. Volgens Held was zij dan ook bezig, die cultuur niet te hervormen maar te elimineren. Zij zag niet in, dat een menselijke samenleving niet alleen maar kwantitatief verschilt van een individu en dat haar bekering tot het Christendom niet kan plaatsvinden door een plotselinge breuk met het verleden. Held, die dit natuurlijk al wist vóór hij scheep ging naar Nieuw-Guinea, en die nu getuige was van de verstandelijke en zedelijke ontredde die de lawine van verboden teweegbracht, deed zijn best dit de zendingsleiding duidelijk te maken, maar deze beschouwde dit als een idealiseren van de Papoea, te wijten aan gebrek aan ervaring. Men heeft Held eens verweten, dat hij niet missionair, maar enkel sociologisch of ethnologisch kon denken. Ook werd hem verweten, dat hij de cultuur, tegen de natuurlijke loop der dingen in, wilde houden zoals zij was. Het waren in die tijd altijd weer dezelfde doodoeners waarmee men de anthropoloog, die waarschuwde voor ondoordacht en ruw ingrijpen, placht te bestrijden. En om hun eigen bedrijvigheid als 't ware wetenschappelijk te legitimeren beriepen de opdringerige cultuurhervormers zich wel op een denkbeeldige tak van wetenschap, die zij „anthropology of change” noemden. Held heeft intussen de voldoening gehad — zij 't een voldoening met een ietwat bittere nasmaak — dat het zendingsbeleid in Nieuw-Guinea zich sindsdien grondig gewijzigd heeft. „Ik zie nu”, schreef hij in Augustus 1954, dat men in de zending als noodzakelijk vrijwel al die dingen aanprijst, die men in 1940 nog als opgewonden nieuwlichterij afwees”.

Veel minder gecompliceerd, maar daarom niet minder onaangenaam, was de tegenwerking die Held van bepaalde bestuursambtenaren ondervond. Men vond hem blijkbaar een lastige dwarskijker, die bovendien vanwege zijn relaties met de zending niet goed te vertrouwen was. Evenals hij de zending prikkelde door op

incompetentie of wangedrag van guru's te wijzen, froisseerde hij bestuursambtenaren door hen attent te maken op de vele gevallen van mishandeling van slechte belastingbetalers door bestuurs-assistenten. Het bestuur reageerde met de mededeling dat het geen inmenging in bestuurszaken duldde. Dat Held desondanks zijn wetenschappelijke plannen ten uitvoer heeft kunnen brengen, was uitsluitend te danken aan resident Haga, over wiens begrijpende sympathie en hulpvaardigheid hij zich in zijn brieven herhaaldelijk met grote waardering en dankbaarheid heeft uitgelaten. Het was resident Haga die het echtpaar Held een behoorlijk huis bezorgde, iets waartoe de zending niet bereid of in staat was gebleken, en het was ook resident Haga wiens machtige protectie hun voor het onderzoek aan de Waropenkust de onmisbare steun van het bestuur bezorgde. Held had met verlangen naar dit onderzoek uitgezien. Het betekende echter niet, wat in de gegeven omstandigheden overigens begrijpelijk zou zijn geweest, een vlucht uit een minder prettige situatie. Het lag binnen zijn algemene opdracht en het is dan ook met volkomen instemming van het bijbelgenootschap verricht. Over gebrek aan medewerking en begrip voor zijn moeilijkheden van de zijde van het bijbelgenootschap heeft Held trouwens nooit te klagen gehad. Het aantrekkelijke van het Waropen-onderzoek was, dat dit gebied vanuit Manokwari met hulp van de gouvernementsmarine gemakkelijk bereikbaar was en dat de zending er nog niet was doorgedrongen. Niet dat Held behept was met een romantisch verlangen naar kennismaking met de zogenaamde „onbedorven wilde”. In cultuurwetenschappelijke aangelegenheden neigde hij eerder naar een abstract structuralisme. Hij wist echter bij ervaring dat de bestudering van een samenleving waarvan de jongere generatie gekerstend is en die ook overigens aan rechtstreekse westerse bemoeienis is blootgesteld, bijna onvermijdelijk in de acculturatie-problematiek blijft steken. En daar ging Held's belangstelling nu eenmaal niet in de eerste plaats naar uit, te meer daar hij zowel die problematiek zelf als de zich zo luidruchtig opdringende „praktische anthropologie” die er haar reden van bestaan in vond, als wetenschappelijk onrijp, voor een deel

zelfs als „ijdel gepraat” beschouwde. En in die tijd, dus ongeveer twintig jaar geleden, was dit oordeel zeker niet ongegrond.

Na het eerste Waropen-onderzoek in 't laatst van 1936, waarover Held zeer tevreden was, werd zijn verblijf in Nieuw-Guinea voor ongeveer een jaar onderbroken door bezoeken aan Java, Bali en Celebes, eveneens binnen het kader van zijn opdracht. Op deze reis kon hij met voldoening terugzien. Tijdens zijn verblijf in Batavia had hij een uitvoerig gesprek met Dr. H. Rutgers van het bijbelgenootschap, waarbij hem bleek dat het genootschap prijs bleef stellen op zijn medewerking terwijl bovendien eventuele wijzigingen van zijn opdracht ter sprake kwamen, die hem van zijn taak ten opzichte van de zending zouden ontheffen. Ook waren zijn ervaringen op de bezochte zendingsgebieden buiten Nieuw-Guinea bemoedigend: „de hartelijke verhouding die ik overal elders met de zending heb kunnen aanknopen geeft mij weer moed”, zo schreef hij uit Celebes. Bijzonder verheugend, tenslotte, was het begrip voor de noodzakelijkheid van systematisch anthropologisch onderzoek door de hele archipel dat hij bij de onderwijsautoriteiten te Batavia aantrof. Men was het er wel over eens, dat dit onderzoek georganiseerd en geleid zou moeten worden door een daartoe op te richten instituut aan de universiteit te Batavia. Tijdens de besprekingen kreeg Held van de Directeur van Onderwijs en Eredienst de opdracht, zijn denkbeelden over een en ander in een rapport te formuleren en hij had vernomen dat hem wellicht de leiding van het instituut zou worden toevertrouwd.

Spoedig na hun terugkeer naar Nieuw-Guinea hervatten Held en zijn vrouw hun onderzoek bij de Waropen. „Het wordt nu spannend”, schreef hij in januari 1938, „want de zending is aan 't werk gegaan en nu komt binnenkort ook de petroleum-exploratie nog eens terug, want in de Waropenkust heeft men lucht van olie gekregen”. In het geheel heeft het echtpaar Held tussen 1936 en 1940 ongeveer een jaar in het Waropen-gebied gewoond, maar nooit langer dan twee maanden achtereen, daar een langer verblijf in dit vloedbosgebied, waar de onderzoeker al zijn eten en drinken mee moet brengen, zo goed als onmogelijk is. Verder hebben zij

ongeveer zes maanden door de Geelvinkbaai gereisd en daarbij bezoeken van een paar maanden aan de Japen- en de Mooreilanden gebracht.

De optimistische verwachtingen waarmee Held van zijn indonesische reis naar Nicuw-Guinea was teruggekeerd bleken ongegrond te zijn. In de eerste helft van 1939 werd hij naar Java ontboden voor een onderhoud met Dr. H. Kraemer. Dit onderhoud was beslissend voor Held's toekomst. Er bleek uit, dat, zoals Held het zelf uitdrukte: „voor ethnographisch onderzoek in zendingsdienst en voor ethnologische voorlichting van de zending geen modus te vinden was”. De verbintenis met het Nederlands Bijbelgenootschap zou op 1 januari 1940 beëindigd worden en Held zou dan als taalambtenaar in dienst van het nederlands-indische gouvernement treden, wat ook inderdaad gebeurd is.

Het jaar 1941 bracht een belangrijke uitbreiding van zijn werkring doordat hem na het overlijden van professor J. Ph. Duyvendak de waarneming van het onderwijs in de volkenkunde aan de universiteit van Indonesië werd opgedragen. Kort daarop brak de oorlog uit en trad Held, die reserve-officier was, in dienst bij het K.N.I.L. Na de 4 jaren krijgsgevangenschap, die hij goed heeft doorstaan, hervatte hij dadelijk zijn werk, nu als hoogleraar in de cultuurkunde te Batavia. Een van zijn eerste zorgen gold nu natuurlijk de bewerking en publicatie van zijn wetenschappelijk materiaal, dat zijn vrouw, met gevaar voor haar eigen leven, uit handen van de Japanners had weten te houden. Dit omvatte o.a. een vrij omvangrijk tekstmateriaal met vertaling. Een Waropense grammatica en woordenlijst waren al in 1941 in de Verhandelingen van het Bataviaas Genootschap verschenen. In 1947 ging hij met zijn vrouw in opdracht van de N.I.-regering voor enkele maanden naar Nederland, o.a. om de publicatie van zijn Waropen-ethnografie te verzorgen. Dit verblijf had niets van een vacantie. Behalve met de beslommeringen die de uitgave van zijn boek meebracht, zag hij zijn tijd gevuld met allerlei besprekingen en nasporingen met het doel hier te lande competente personen te vinden, bereid om als docenten aan de universiteit van Indonesië op

te treden. Men was daar zeer actief doende met allerlei plannen tot uitbouw en verdieping van het universitaire onderwijs. Niet alleen bereidde men de instelling van verschillende professoraten voor, maar men wilde ook sociale onderzoekingen in diverse aan de universiteit te verbinden instituten coördineren. Zo dacht men aan instituten voor maatschappelijk onderzoek, taal- en cultuuronderzoek en sociale geografie. Het is dus geen wonder dat ook Held, wien dit alles zeer ter harte ging, na zijn terugkomst in Indonesië tot een koortsachtige bedrijvigheid verviel, die hem soms belette de na-oorlogse situatie in Indonesië, en speciaal die aan de universiteit, met de vereiste nuchterheid en als van een afstand te beoordelen. Ofschoon hij bijvoorbeeld al in 1947 zozeer onder de indruk was gekomen van bepaalde ongunstige voortekenen dat hij zich afvroeg of het verstandig was, jonge mensen aan te moedigen een betrekking in Indonesië te aanvaarden, gaf hij in zijn latere brieven blijk van een telkens weer herlevend optimisme ondanks talloze teleurstellende ervaringen, men zou haast zeggen: tegen beter weten in. Zonder deze geforceerd-optimistische geesteshouding zou hij trouwens niet opgewassen zijn geweest tegen de enerverende moeilijkheden die gedurende de laatste acht jaar van zijn leven zijn plannen telkens weer dreigden te verijdelen. Toen hem in 1948 naast zijn professoraat ook het directoraat van het Instituut voor Taal- en Cultuuronderzoek werd toevertrouwd, zag hij in zijn dubbele betrekking de opdracht om als hoogleraar onvermoeid te ijveren voor de handhaving van het wetenschappelijk karakter der universiteit en als leider van het instituut het ethnografisch onderzoek op gang te brengen en geleidelijk uit te breiden. Als vertegenwoordiger der ethnologie werd hij sterk verontrust door de onwetenschappelijke opvatting van het vak, niet alleen bij indonesische studenten, maar ook bij sommige ambtgenoten. Van indonesische zijde werd het vak wel smalend betiteld als „primitivologie”, waarvan men natuurlijk niet gediend was. En wanneer men merkte dat men de wetenschappelijke problemen niet aankon, had men de neiging zich te beroepen op een eigensoortige, oosterse, op een intuïtief begripen gerichte gedachtengang, scherp onder-

scheiden van het rationalistische materialistische westerse denken, dat niets dan een kapitalistisch cultuurproduct zou zijn. Het ware zoeken naar waarheid werd herleid tot dienstbaarheid aan een nationaal ideaal. In gezaghebbende redevoeringen kon men wel horen verkondigen dat de wetenschap de politiek moet steunen. Wat er verder aan ethnologie ten beste werd gegeven kwam niet uit boven een lang verouderd evolutionisme, terwijl er ook veel werd gepraat over iets, dat als „cultuurfilosofie” werd aangeduid, volgens Held „een nogal eentonig naspel op het oude oost-west-motief”. Al dit soort van wijsheid werd er volgens Held op de indonesische middelbare school als 't ware ingehamerd en de strijd die hij bij de studenten tegen deze begripsverwarring voerde scheen dan ook soms hopeloos. Sommige nederlandse ambtgenoten zagen een mogelijke versterking van de positie der ethnologie in het prijsgeven of althans op de achtergrond schuiven van haar zuiver wetenschappelijk aspect en een beperking tot acculturatie-studies en praktische toepassingsmogelijkheden. Wellicht hoopte men door deze verzakelijking tevens een tegenwicht te vormen tegen de aantrekkingskracht van bepaalde totalitaire ideologieën waaraan naïeve geesten blijkbaar gemakkelijk ten prooi vielen. Van deze tactiek die, behalve dat de vrijheid van wetenschap er door zou worden aangetast, ook tot allerlei organisatorische en administratieve rompslomp zou leiden, moest Held helemaal niets hebben. Met grote vreugde begroette hij dan ook het Gids-artikel van augustus 1948, waarin ons medelid Thiel met kracht opkwam voor de fundamentele belangen van de wetenschap. „Hier in Indonesië”, schreef Held, „neemt het gesignaleerde kwaad een zeer grote omvang aan... Ik geloof, dat de Universiteit staat en valt met haar pogingen om wetenschappelijk te blijven in de meest strikte, „onpraktische” zin van het woord... Organisatie, coördinatie enz. enz. zijn geen wapenrusting waarin wij de Goliath der totalisering kunnen bestrijden. Dat moet nog altijd gebeuren met een slinger en een gladde kiezelsteen”. Toepassing van de ethnologie is voor Held steeds blijven bestaan in het signaleren en bestrijden van allerlei vooroordelen (koloniale, Europa-centrische, westerse en zo meer)

waaraan het te wijten is, dat men deze wetenschap zo vaak beschouwt als enkel een inleiding op „sociale wetenschappen”. Hij trachtte zijn studenten te laten zien hoe mensen als Tylor en Frazer in hun milieu tot hun opvattingen zijn gekomen en hij wilde hun duidelijk maken, dat zij Tylor's animisme niet moesten beschouwen als van heel andere orde dan bijvoorbeeld de klassieke economie. Bij diegenen onder zijn studenten wier geestesgesteldheid nog niet door politieke stokerij vergiftigd was, wist hij inderdaad wel cultuurwetenschappelijke belangstelling te wekken en hij hoopte dan ook althans enkelen hunner tot zelfstandige onderzoekers te kunnen opleiden, zodat zijn onderwijs ook rechtstreeks ten goede zou komen aan het systematisch ethnografisch onderzoek. Dat wachtte op competente onderzoekers. Het uitblijven van hulp uit Nederland in de vorm van bruikbare krachten heeft Held erg dwars gezeten. Hij achtte voortvarendheid in deze dringend nodig, vooral ook met het oog op de sterke Amerikaanse belangstelling voor Indonesië als studieveld, een belangstelling, die zich niet altijd op even bescheiden en tactvolle wijze manifesteerde en die Held te meer ergerde daar men van Nederlandse zijde niets tegenover het royale Amerikaanse aanbod van arbeidskrachten kon stellen. Ook de Australiërs bleken vast van plan te zijn Indonesië te gaan bestuderen, al was hun belangstelling natuurlijk in de eerste plaats op Nederlands Nieuw-Guinea gericht. Dat vooral die Amerikaanse bedrijvigheid ten opzichte van Indonesië niet uitsluitend uit wetenschappelijke belangstelling voortkwam, bleek o.a. uit de opvallende geïnteresseerdheid van marine en leger voor wat er op wetenschappelijk gebied in het indonesisch-pacifische gebied plaats vond. Zo verschenen er heel wat Amerikaanse militaire deelnemers op het 7e Pacific Science Congress in Nieuw-Zeeland. Bij Held zelf was trouwens ook niet alleen de wetenschap in 't geding. Het was voor hem een erezaak, de Amerikanen te tonen dat de Universiteit van Indonesië en het Instituut voor Taal- en Cultuuronderzoek het wel zonder hen konden stellen. Maar in 1948, toen Held deze aangelegenheid als hoogst urgent beschouwde, was van Nederland nog geen hulp te wachten. Pas omstreeks 1950 — op zijn vroegst —

zouden er behoorlijk opgeleide krachten beschikbaar kunnen zijn. Daarom maakte hij nu plannen om de dreigende Amerikaanse invasie op te vangen door een soort regionale arbeidsverdeling tot stand te brengen. Hij wilde de Amerikanen voorstellen, dat zij een omvangrijke survey-studie in de noordelijke Molukken zouden organiseren, in de trant van hun in groepsverband verricht onderzoek in Mikronesië. Het Instituut voor Taal- en Cultuuronderzoek zou dan meer monografisch onderzoek elders ondernemen. Als eerste terrein van onderzoek voor hemzelf dacht hij aan Sumbawa. Voorlopig kon van dit alles echter niets komen en toen hij in de loop van 1950 vermoeid en enigszins gedesillusionneerd met verlof naar Nederland kwam betwijfelde hij of hij na zijn verlof zijn werk in Indonesië zou kunnen en willen voortzetten. Geheel andere mogelijkheden schenen zich voor te doen toen hij op initiatief van G. P. Murdock, die hij in Indonesië had leren kennen, uitgenodigd werd om gedurende de cursus 1951-'52 als „visiting professor and research associate” aan Yale University te komen werken. Hij zou dan hoofdzakelijk in dienst staan van de „Human Relations Area Files-onderneming, maar daarnaast ook „post-graduate” colleges over Z.O.Azië moeten geven. Dit verblijf van 1 jaar in Amerika in aansluiting op het jaar verlof in Nederland is zowel voor Held zelf als voor zijn vrouw van grote waarde geweest, niet alleen als interessant avontuur, maar ook als verfrissende afleiding na het langdurig verblijf, vol zorgen, spanningen en onzekerheden in Indonesië. Zijn taak zelf, d.w.z. de wijze waarop men die in Yale opvatte, voldeed Held maar matig. De daar gehuldigde methodiek van „cross-cultural survey” strookte weinig met zijn methodologische opvattingen en nog minder was dit 't geval met de werkwijze bij de „Area Files”. Hij concentreerde zich dan ook al gauw op zijn colleges, die hem, evenals de omgang met de studenten in 't algemeen, meer voldoening gaven, al moest hij zich eerst aan de speciale behoeften van zijn gehoor leren aanpassen. Ofschoon hij een zekere onwennigheid in het vreemde milieu niet zo gemakkelijk te boven kon komen als zijn vrouw, die er zich al heel gauw volkomen thuis voelde, had hij misschien toch wel aan Yale of een andere

behoorlijke universiteit willen blijven. In de loop van het jaar bleek evenwel dat hierop weinig of geen kans bestond en toen kwam hij dus voor de moeilijke beslissing te staan of hij, ondanks de weinig bevredigende gang van zaken daar, nog eenmaal naar Indonesië terug zou keren. Men liet hem vandaar weten dat men prijs stelde op zijn diensten en hem dus graag zou zien terugkomen. Wat voor Held de doorslag gaf was de toezegging dat hij zelf kon beslissen welke colleges hij zou geven en dat hij in de gelegenheid zou worden gesteld tot fieldwork, zo mogelijk met studenten. In het najaar van 1952 was hij dus weer in Djakarta terug, waar hij de autoriteiten inderdaad bereid vond, hem een onderzoek op Sumbawa op te dragen. Een kort bezoek in 1953 was buitengewoon bemoedigend. In drie weken kreeg hij daar meer materiaal dan bij de Papoea's in drie maanden. Daar hij evenwel verder alles persoonlijk moest voorbereiden, regelen en doordrijven, kon het eigenlijke onderzoek pas in juni 1954 beginnen. Het heeft in 't geheel ongeveer 5½ maand in beslag genomen, namelijk 2 maanden in het bimanese sultanaatje Dompu en, een jaar later, 3½ maand in het eigenlijke Bima. Niets heeft Held wetenschappelijk zo geboeid als dit onderzoek. Het gaf hem bijzondere voldoening, in een mohammedaans gebied datgene wat hij als een oud-indonesisch cultuurpatroon geschouwde, nu „in een nieuwe variant helder voor ogen te zien”. Hij werd er door versterkt in zijn mening dat er wel degelijk een oud-indonesisch cultuurpatroon bestond. In Bima bleek veel geschreven materiaal te zijn: in de hoftaal Maleis in arabisch schrift gestelde mededelingen van o.a. wetgevende en familiale aard, meest uit de 17e of begin 18e eeuw. Bima bleek een zeer oud sociaal systeem te hebben, dat zo goed en zo kwaad als het ging was blijven functionneren naast het europese. In 1950 was, met één streek, de bestaande organisatie voor 't grootste gedeelte afgeschaft. Maar iets anders was er niet voor in de plaats gekomen, zodat — schreef Held — „de hele situatie lijkt op die van een school tijdens de vakantie”. „In Dompu”, schreef hij verder, is men maar weer begonnen op bescheiden schaal iets van het oude te laten functionneren, omdat alles stilstond, maar zowel

in Dompu als hier in Bima zitten de sultans min of meer provisioneel op hun tronen . . . De positie van de sultan zelf is allerm minst benijdenswaardig, maar ik heb nu zo langzamerhand wel ontdekt, dat situaties, die wij voor totaal onhoudbaar zouden verslijten, heel kalm in goede banen glijden, als men ze maar stil laat betijen".

Op 15 september 1955 werd het onderzoek in Bima beëindigd en de terugreis naar Djakarta aanvaard. Voor Held betekende dit tevens de afsluiting van zijn loopbaan in Indonesië. Zijn plannen voor de toekomst hadden vaste vorm gekregen. Hij had een benoeming aan het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam aanvaard en zou daar na zijn terugkomst in Nederland in de loop van november in dienst treden. Voor hem en zijn vrouw beide was het vooruitzicht van een rustig, onbedreigd bestaan in Nederland langzamerhand bijzonder aantrekkelijk geworden. Maar toen hij, waarschijnlijk oververmoeid in Djakarta terug was, zijn de jachtige beslommingen, aan de voorbereiding van het vertrek voor goed verbonden, te veel voor hem geweest. Op 28 september is hij na een korte ongesteldheid overleden.

Held was ongetwijfeld een der meest begaafde anthropologen van zijn generatie ook buiten Nederland. Door belemmerende levensomstandigheden is hij niet tot volle wetenschappelijke ontplooiing kunnen komen. Enkele van zijn theoretische geschriften uit de periode 1947—1950 maken een indruk van overhaasting en onevenwichtigheid. Maar ook in deze minder gelukkige producten uit een levensfase van uitputtende spanning herkent men toch gemakkelijk de scherpzinnige en onvervaarde denker en de volstrekt toegewijde wetenschapsbeoefenaar die Held onder alle omstandigheden gebleven is.

Als mens was Held moeilijk te doorgronden. Behalve zijn vrouw was er misschien niemand, ook onder zijn beste vrienden, voor wie zijn reacties nimmer totaal onverwacht, ja verbijsterend waren. Men wist vaak niet precies of en in hoeverre men hem au sérieux kon nemen. Zijn blijkbaar diep gewortelde neiging om zijn innerlijk te verbergen onder luchtige spot en ironie kon een openhartige gedachtenwisseling wel eens bemoeilijken en deed zich ook in zijn

wetenschappelijke betoogtrant soms, ten koste van de duidelijkheid, gevoelen.

Maar ondanks deze en andere eigenaardigheden die de omgang met Held tot een weliswaar altijd verrassende, soms sterk stimulerende, maar soms wat moeilijk te verwerken ervaring maakten, zullen zijn vrienden en vakgenoten hem zeer node missen. Voor de toch al kleine groep van nederlandse anthropologen betekent zijn heengaan een verlies dat nog lang pijnlijk voelbaar zal zijn.

J. P. B. DE JOSSELIN DE JONG